

ענינה בסיוג היחיד לעומת הכלל ובקיום השניות שבין הקטבים, ענינה של האחריות הוא בהזר דהות היחיד עם הכלל בכוח ההכרעה מרצון ובכוח ההודיה בתכני הכלל. בעוד שהחובה ענינה בהשתלבות היחיד בתוך הכלל בכוח ההתגברות על ייחודו, ענינה של האחריות הוא בקיום ייחודו האמיתי של היחיד בחברה דוקא. בעוד שחובת החברה כלפי היחיד ענינה בהיענות לצרכי היחיד, ענינה של אחריות החברה כלפי היחיד הוא בדאגת הכלל לפרט שמקורה בהכרת הזהות היסודית שביניהם.

אולי הדין עם גורדון החותר לסינתיזה בין הזכות לחובה, אולם נראים הדברים כי אנו שרויים עדיין בשלב היסטורי של מלחמה על זכויות ובהעלאת עצם הזכות לזכויות. בענין זה אנו צריכים להוראת דרך שתהיה נסיון נית ועיונית כאחת.

ואילך להיות אספקלריה של תוכן התודעה של השולט בכיפה. גם כאן עשוי ניתוח המושגים להזר רות לנו דרך בתחימת תחומים לזכויות כביכול של האדם כיצור בעל-תודעה לקביעת הכיוון החיובי של זכויות אלה.

ה

פתחנו בזכות וסיימנו בחובה; הגענו למושג החובה — כגון בתחום הכלכלי — אלא מתוך פיתוח מושג הזכות. רשאים אנו לשאול את עצמנו, האם שניות זו של זכות וחובה היא שניות אחרונה שאין אחריה ולא כלום. בבקורת של א. ד. גורדון על הסוציאליזם המערבי (במאמר „לבריר רעיונו מיסודו“ שבכרך השני של כתביו) מצאנו רמז בכיוון אחר. גורדון מעמיד מול מושג הזכות את מושג האחריות, אך אינו מפתח את רעיונו די הצורך. הרשות בידינו להשיג לים את דבריו על דרך ההשערה: בעוד שהזכות

על מקורות נצחוננו

הערבים ולקח המלחמה

מיכאל אסף

מוקדש לאמנון בני ולחבריו, אנשי פלמ"ח

הרבה למען הלשון הערבית והקימה צבאות לאומיים. אולם הבודק את ענין החירות הלאר מית, שבו הגיעה התנועה הערבית להישגים גדולים מאוד, יגיע לידי מסקנה שגם כאן סמכו הערבים יותר על הקוניונקטורה, על צירוף נסיבות היסטוריות נוחות, יותר מאשר על מאמציהם שלהם ועל קרבנותיהם. הרי לפנינו מעין פיגוק מידי ההיסטוריה: זכו הערבים ומלאכתם נעשית בידי אחרים (קרי המעצמות). הערבים קיבלו שכרם במלחמת העולם הראשונה, בלי קרבנות כמעט, שעה שהיו עם המנצחים, וקיבלו שכרם במלחמת העולם השנייה, כשהיו עם המנוצחים! ואין לך מופת הותך יותר מהישג העצמאות של סוריה ולבנון. בריטניה, בתמיכת אמריקה, היא אשר גירשה את הצרפתים מן הארצות הללו. לעומת זאת יושב הצבא הבריטי משנת 1882 במצרים, ועד היום — גם אחרי כל הישגיה בעצמאות — עדיין מצרים מוחה... מאמץ לאומי אין כאן; זכייה בגורל יש כאן, זכייה העלולה להשחית כל עם, ולא כל שכן בעל היסטוריה אומללה כעם הערבי. מה

המאה השביעית לספירה המקובלת ראתה אחד ה„פלאים“ הגדולים בדברי ימי עולם: כיבוש ארצות ביצאנץ ופרס על ידי הערבים המוסלמים. כתבי הקורות בדורות ההם לא דאגו לרשום לפנינו הרבה עובדות פשוטות, שהיו מסייעות להסביר אותו גם מן הצד ה„טכני“ ולקרבו אל השכל הישר; יותר מדי הגדילו את חלקה של ההשגחה במהלך המאורעות. בחלק מן הטריטוריה שנכבש במאה השביעית על ידי הערבים נחרש שוב „נס“ בשנת 1948. האמנם גם היה נצחוננו של ישראל בארץ-ישראל?

מקור המחשבה על ה„נס“ הוא לדעתנו בשלושה דברים: צורתה החיצונית של התנועה הערבית הלאומית; כוחם המספרי של הערבים; הסירוס הרומאנטי של ההיסטוריה הערבית החדשה.

אין כל ספק, כי מבחינה פורמאלית שייכת התנועה הערבית לחוג התנועות הלאומיות שבעולם. היא נלחמה לחירות לאומית ולעצמאות, כתבה על דגלה את איחוד ארצות הערבים, הכריזה על השאיפה להבראה כלכלית, עשתה

בקאהיר, שנישאו בה נאומים חוצבי-להבות למען הצלת פלשתינה, היה מספר המתנדבים לחזית — שניים? והלא חילותינו של קאוקג'י לא היו גדר-שם מתנדבים מבין רבבות הנלהבים למלחמה בציונות. לאחר תעמולת פיתויים בלתי-רגילה התנדבו בעיקר אלמנטים מסופקים מאוד של החברה הערבית, וההתנדבות בממון? אלמלא הסכומים שנסחטו מן היהודים בארצות הערביות השונות, היה הסכום שנאסף מהתנדבות כרתבי התנועה הלאומית הערבית, וכיחוד במצרים, שלא מעטים בה עשירים גדולים, מיצער ומביש. לעומת גודל מספרם של הערכים ראוי להט" עים את הדלדול הגופני והנפשי, פרי עושק וניצול של המונים גדולים בכל ארצות הערבים (יוצאים מן הכלל, במידה מסויימת, הלבנון ותושביה הקודמים והנוכחיים של ארץ-ישראל). הפלח המצרי — אין לו ענין להקריב את חייו למען ה„פנטאסיה“ הפלשתינאית בשנת 1948. יותר משהיה ענין לאבי-אבינו בשנות 1830/40. אבראהים פחה, מספרים, אנוס היה לחלק את חיל התותחים שלו לשני ראשים: אחד לפני צבא הרגלים ואחד — אחריו... ואף זו: במידה שהמוני הערבים נדחפים לחפש הקלה למצוקתם, בדרך הגירה למשל, הלא יבקשו בארצות רבות האפשרויות כסודאן ועיראק, ולא בארץ-ישראל, הידועה בתוכם כארץ דלה, אשר רק ה„שגעון“ היהודי העלה את ערכה בהשקעות עצומות. גם עשירי הערבים לארצותיהם, ובמצרים בפרט, המתחילים לבקש שדח השקעה לעצמם, אינם נמשכים לארץ-ישראל. יש לנו ענין איפוא בכות מספרי גרידא שלא הכריעו כמעט בשום מקום ובשום זמן. זוהי כמות שאינה מלוכדת כלל וכלל בליכוד ממשי, חיוני, הואיל ואינה מסוגלת כלל לליכוד כזה.

הדבר השלישי אשר שימש מקור ל„נס“ הנידון כאן הוא הסירוס הרומאנטי של ההיסטוריה הערבית החדשה. אבות הסירוס הזה הם מזרחנים, וביחוד מזרחנים בריטיים, למיניהם — תלמידי-הכמים, מיסיונרים והרפתקנים. עליהם יש להוסיף, כמובן את המשכילים והמדינאים הערבים. כל אלה עשו, כביכול, אגודה אחת להטות את התחיה הערבית ממסלול המציאות אל מסלול הדמיון על ידי תעמולה ומחקרים מדעיים חד-צדדיים. המזרחנים הללו מצאו על נקלה מסייעים ושותפים בקרב הערב בים לשם הקמת מגדל הפורה באויר, מגדל העצמאות הערבית. טחו העינים מראות כל מה

שלא אכלו שבע מאות השנים הקודמות של ההיסטוריה הערבית, שבראשיתן נוצרו יצירות מדיניות ורוחניות כבירות, אכלו ולא הותירו כמעט ארבע מאות השנים של השעבוד התורכי-עותמאני. כל תקופת תחייתו הלאומית של העם הזה, ביחוד שלושים השנים האחרונות, רצופה זכיות ללא עמל ויגיעה עצמית. מה פלא אם מעיינות המרץ של העם אין להם שעת-כושר להתעורר ולהתגלות?

גם בתחום התרבות אנו מוצאים הצלחה בצדדים החיצוניים בעיקר. הלשון הערבית נתעשרה באוצר מליה. אולם הספרות הערבית, הנשענת על ארבעים מיליון ערבים — ואפילו שמונים עד תשעים אחוז מהם אינם יודעים קרוא וכתוב — לא העלתה אפילו יצירה חשובה אחת בקנה-מידה ספרותי בינוני!

המלחמה הערבית-יהודית גילתה לעיני העולם כולו את יכלתו של הצבא הערבי. יכולת זו אינה אלא פרי גורמים רבים המצטרפים בכללותם לרקע החולי של הצבוריות הערבית. זה חולי רציני ועמוק, המכרסם קודם-כל את השכבה הערבית העליונה, נושאת הלאומיות הקולנית, וממנה הוא יורד ומתפשט לכל יתר השכבות. סבילות, עצלות-מתשבה, אנוכיות, חוסר-אמונה בכנות הוולת ובמסירותו, צרות-לב המתכסה במליצות נשגבות, מנהג ציניות ושחיתות בצרכי הכלל ונכסיו, והיעדר אומץ-לב ציבורי, — על יסודות רעועים אלה בנויה התנועה הלאומית הערבית, אשר בשעת המלחמה בישראל נתגלתה בכל חוסר-אחדותה, אף ברג" עים המורים, ובתמוטת הליגה הערבית למעשה (הדבר מאמת, דרך אגב, את פסק דינו של אבן-חאלדון, מהמאה הי"ד, על חולשת הערבים לבנות ולקיים איחודים פוליטיים חילוניים).

היחס המספרי בין ישראל לבין הערבים, אשר בשמם הוכרזה מלחמה על ישראל, הוא בקירוב, אחד נגד חמשים. אך עשרות מיליונים אלה אינם מרגישים, כנראה בעליל, שום ענין חיוני בפלשתינה. מוכנים הם להתרגש לשמע דרשה במסגד או בכל הפגנת-מחאה נגד הציונות; חנווני דמשק ובגדאד, ואפילו חנווני קאהיר ואלכסנדריה וביירות, יהיו מוכנים לסגוד את חנויותיהם; ואין צריך לומר שתלמידי בתי-הספר והסטודנטים נוטים להפסיק בכל שעה את לימודיהם, על מנת לשבות ולהפגין נגד הציונות. אולם מה יאמר העולם, אם יודע לו כי באסיפת אלפי סטודנטים באוניברסיטה של פואד

הדותף שבהכרת, יש בהם צירוף סגולות וכוחות שאין דוגמתן בעולם כולו. דומה שלא קרה עדיין בתולדות העולם התרבותי, כי הכרעה בהתנגשות שבין שני כוחות כאלה תפול אחרת משנפלה בשדות הקרב של ארץ-ישראל בשנת 1948. לא היה איפוא „נס" בעבר, ובעתיד? לכשיביא תהליך ההבראה הלאומית של הערבים לידי השתפרות האיכות, אשר תיוסף על הכמות העצומה — כיצד תעמוד או מדינת ישראל הקטנה בפני המדינות הערביות?

קודם כל: אין לסמוך על הגס גם בעתיד, וביחוד בעתיד. כשם שבעבר חזרנו אחרי הגורר מים הבודדים והממשיים, ולא זוקא את סך הכל הפלאי, כך נבקש גם בנוגע לעתיד את התשובה באותם הגורמים הממשיים.

הגורם הצבאי רב-משקל הוא, ואין להרבות דברים עליו. אולם שום עם כגדול כקטן אינו רשאי לבנות על גורם זה כגורם ראשי לאורך ימים. אין אנו יודעים, כמה זמן תימשך ההרמז ניה של תמיכת ארצות הברית ורוסיה הסובייטית כאחת במדינה היהודית. השאיפה התוקה בקרב קברניטי ארצות הברית וברית-המועצות לקיים את השלום בעולם, על אף כל ההסתה וההתנגחות, מעודדת במקצת לגבי העתיד. אך הגורר חיש המחשיים, שעליהם נקים את עתידנו, הם מגמת ההתפתחות של העולם הערבי, ושל אסיה בכללה, וטיפוח הערכים החברתיים, שהונחו ביסוד מדינתנו על ידי תנועת הפועלים העברית.

המאזין לקולות הנשמעים כיום ברחבי העולם הערבי עלול לבוא לחולשת הדעת. רשות הדיבור והכתיבה ניתנה ללאומנים פאשיסטיים ופאשיסטיים-טיים-למתצה. ביחס למדינת ישראל קיימת שאיפת נקם מובנת על המפת הגדולה אשר הוכו מדינות הערבים, ואם כי יש רושם, כי יצר הנקמה בחלש מתחדש לחודש, אין להסיח את הדעת מגורם זה. עם זה יש יסוד רב להניח, כי המלחמה עם ישראל הוכיחה לכל משכיל ומדינאי ערבי אחראי שאין תקומה למדינות הערביות בלי תקופה ממושכת של קימום ופיתוח בשלום, העובדה, שכל מדינות ערב לא יכלו, בהתקפה מאוחרת, לעם קטן, חסר מנגנון של מדינה והכנה רצינית למלחמה, מן ההכרח שתדחה את רעיון הנקמה לעתיד לא קרוב, וככל שרעיון מסוכן זה יידחה, ואין ספק שיידחה, עלולה התפתחות המאורעות לבטלו לגמרי. הלאר מגות עלולה לרדת, ואת מקומה יירשו או כוחות

שקרה בין תקופת בגדאד של הרון א-רשיד ובין תקופת בגדאד של פיצל ונורי א-סעיד... תחת לקיים את תפקידה הראשוני של כל תחיה לאומית — לעורר את העם הערבי על ליקוייו, פרי שעבוד בן מאות שנים, עוד הוסיפו הרור מאנטיקנים הללו להרדים את העם הערבי הסביל והשקוע בתרדמה חולנית. המציאות הערבית הפכה לאידיאל, האדם הערבי הוצג כטיפוס נעלה, ובהתנשאות שאין דוגמתה דובר על עמים אחרים, וביחוד במערב. רומאנטיקנים כגלאב פחה, אפיגונים של תקופת לורנס, העלו אפילו את הברזים המנוונים למעלת אידיאל אנושי, כי שאיפתם הברורה — השקופה למדי — היא לעצור ככל האפשר את גל ההתקדמות הפורץ לתוך העולם הערבי על אף כל התבולותיהם. מכאן שנאתם לצינונות, אמנם גם פעולות הברות הנפט הן למורת-רוחם, ברם עם אלה נאלצו להשלים, ולא עוד אלא שנסתייעו בהכנסות הנפט לחזק את המשטר ה„אידיאלי" — הברזי בהצאי אי ערב והפיאודלי בעיראק.

אך הרומאנטיקה לבדה יכלה להקים אתר ערבית דמיונית כמו הליגה הערבית, אשר תסווה את היות השטח הערבי כולו מפורר לגמרי מיום שנפלה האימפריה העות'ומאנית. בריטניה, אשר ניסתה למלא בעצמה את החלל, נתקלה במעצורים חזקים כצדפת, כתנועה הלאר מית הערבית, כצינונות, ואף הויון התפוררותה של האימפריה הבריטית עצמה. הליגה הערבית היתה נסיון בריטי להטיל את הקרעים, הואיל ולא קדמה לכך שום פעולת הבראה פנימית, הרי נולדה הליגה נפל. כל כינוס הליגה הופך „תערוכת כל המומים" שבחברה הערבית הנוכחית, אולם כל המצביע על המומים רואה את מומי חבריו בלבד. תקופה של ארבע שנים לא תיחשב בהיסטוריה, ובכל זאת מפתיע מיעוט התקדמותה של הליגה, המתקיימת, בעיקר, בזכותן של זריקות אנגלראמריקניות. למעשה מוקפת בשעה זו מדינת ישראל שטח גיאוגרפי מפורר, וסילוק היריב הצרפתי לא הושיע את אנגליה הרבה, כי עצם הסילוק נתאפשר לה על ידי שיתוף ארצות הברית, שיתוף המוסיף לזעזע את השטח כולו ולהחליש את השאיפה לאיחוד ולאחדות.

לעומת הציבור הערבי הנחשל באופן חולני במקצועות חיים חשובים ביותר, התיצב ציבור יהודי, שדמותו התרבותית, הכשרתו הסכנית וערכיו החברתיים העצומים, נוסף על הכוח

הדותף שבהכרתו, יש בהם צירוף סגולות וכוחות שאין דוגמתן בעולם כולו. דומה שלא קרה עדיין בתולדות העולם התרבותי, כי הכרעה בהתנגשות שבין שני כוחות כאלה תפול אחרת משנפלה בשדות הקרב של ארץ-ישראל בשנת 1948. לא היה איפוא „נס“ בעבר, ובעתיד? לכשיביא תהליך ההכרעה הלאומית של הערבים לידי השתפרות האיכות, אשר תיוסף על הכמות העצומה — כיצד תעמוד או מדינת ישראל הקטנה בפני המדינות הערביות?

קודם כל: אין לסמוך על הגס גם בעתיד, וביחוד בעתיד. כשם שבעבר חזרנו אחרי הגורר מים הבודדים והממשיים, ולא זוקא את סך הכל הפלאי, כך נבקש גם בנוגע לעתיד את התשובה באותם הגורמים הממשיים.

הגורם הצבאי רב-משקל הוא, ואין להרבות דברים עליו. אולם שום עם כגדול כקטן אינו רשאי לבנות על גורם זה כגורם ראשי לאורך ימים. אין אנו יודעים, כמה זמן תימשך ההרמט ניה של תמיכת ארצות הברית ורוסיה הסובייטית כאחת במדינה היהודית. השאיפה התוקה בקרב קברניטי ארצות הברית וברית-המועצות לקיים את השלום בעולם, על אף כל ההסתה וההתנגחות, מעודדת במקצת לגבי העתיד. אך הגורר חיש המחשיים, שעליהם נקים את עתידנו, הם מגמת ההתפתחות של העולם הערבי, ושל אסיה בכללה, וטיפוח הערכים החברתיים, שהונחו ביסוד מדינתנו על ידי תנועת הפועלים העברית.

המאזן לקולות הנשמעים כיום ברחבי העולם הערבי עלול לבוא לחולשת הדעת. רשות הדיבור והכתיבה ניתנה ללאומנים פאשיסטיים ופאשיסטיים טיים-למתצה. ביחס למדינת ישראל קיימת שאיפת נקם מובנת על המפת הגדולה אשר הוכו מדינות הערבים, ואם כי יש רושם, כי יצר הנקמה בחלש מחודש לחודש, אין להסיח את הדעת מגורם זה. עם זה יש יסוד רב להניח, כי המלחמה עם ישראל הוכיחה לכל משכיל ומדינאי ערבי אחראי שאין תקומה למדינות הערביות בלי תקופה ממושכת של קימום ופיתוח בשלום, העובדה, שכל מדינות ערב לא יכלו, בהתקפה מאוחרת, לעם קטן, חסר מנגנון של מדינה והכנה רצינית למלחמה, מן ההכרח שתדחה את רעיון הנקמה לעתיד לא קרוב, וככל שרעיון מסוכן זה יידחה, ואין ספק שיידחה, עלולה התפתחות המאורעות לבטלו לגמרי. הלאר מגות עלולה לרדת, ואת מקומה יירשו או כוחות

שקרה בין תקופת בגדאד של הרון א-רשיד ובין תקופת בגדאד של פיצל ונורי א-סעיד... תחת לקיים את תפקידה הראשוני של כל תחיה לאומית — לעורר את העם הערבי על ליקוייו, פרי שעבוד בן מאות שנים, עוד הוסיפו הרור מאנטיקנים הללו להרדים את העם הערבי הסביל והשקוע בתרדמה חולנית. המציאות הערבית הפכה לאידיאל, האדם הערבי הוצג כטיפוס נעלה, ובהתנשאות שאין דוגמתה דובר על עמים אחרים, וביחוד במערב. רומאנטיקנים כגלאב פחה, אפיגונים של תקופת לורנס, העלו אפילו את הברזים המנוונים למעלת אידיאל אנושי, כי שאיפתם הברורה — השקופה למדי — היא לעצור ככל האפשר את גל ההתקדמות הפורץ לתוך העולם הערבי על אף כל התבולותיהם. מכאן שנאתם לצינונות, אמנם גם פעולות הברות הנפט הן למורת-רוחם, ברם עם אלה נאלצו להשלים, ולא עוד אלא שנסתייעו בהכנסות הנפט לחזק את המשטר ה„אידיאלי“ — הברזי בהצאי אי ערב והפיאודלי בעיראק.

אך הרומאנטיקה לבדה יכלה להקים אתר ערבית דמיונית כמו הליגה הערבית, אשר תסווה את היות השטח הערבי כולו מפורר לגמרי מיום שנפלה האימפריה העות'ומאנית. בריטניה, אשר ניסתה למלא בעצמה את החלל, נתקלה במעצורים חזקים כצדפת, כתנועה הלאר מית הערבית, כצינונות, ואף הויון התפוררותה של האימפריה הבריטית עצמה. הליגה הערבית היתה נסיון בריטי להטיל את הקרעים, הואיל ולא קדמה לכך שום פעולת הבראה פנימית, הרי נולדה הליגה נפל. כל כינוס הליגה הופך „תערוכת כל המומים“ שבחברה הערבית הנוכחית, אולם כל המצביע על המומים רואה את מומי חבריו בלבד. תקופה של ארבע שנים לא תיחשב בהיסטוריה, ובכל זאת מפתיע מיעוט התקדמותה של הליגה, המתקיימת, בעיקר, בזכותן של זריקות אנגלראמריקניות. למעשה מוקפת בשעה זו מדינת ישראל שטח גיאוגרפי מפורר, וסילוק היריב הצרפתי לא הושיע את אנגליה הרבה, כי עצם הסילוק נתאפשר לה על ידי שיתוף ארצות הברית, שיתוף המוסיף לזעזע את השטח כולו ולהחליש את השאיפה לאיחוד ולאחדות.

לעומת הציבור הערבי הנחשל באופן חולני במקצועות חיים חשובים ביותר, התיצב ציבור יהודי, שדמותו התרבותית, הכשרתו הסכנית וערכיו החברתיים העצומים, נוסף על הכוח

הפיראמידה החברתית, שעליו רוכבת השיכבה הדקה של האריסטוקראטיה ושממנו היא מוצצת את לשדו. השיכבה השלטת בעולם הערבי הביאה לידי כך שהמונים לא חפצו להקריב כל קרבן למען מטרותיה של האריסטוקראטיה הערבית, שהצלת פלשתינה היא אחת מהן... עתונאי מפורסם במצרים, המשרת את המעמד האריסטוקראטי שם, כתב בימים אלה (בשבעון „רוז אל-יוסף“): „עלינו להעלות את רמת החיים של העם כולו, כי בשעה שתתחיל המלחמה הבאה, וזו תהיה מלחמת עקרונות, תהיה טענת רוסיה שהיא נלחמת למען יעודה והוא הצלת העמים מעוני, מבערות ומחולי, ובשום אופן לא נוכל להשיב על טענה זו...“ הדבר המייחד את ישובנו היהודי הוא לא רמת הביטוח הסוציאלי — בואת עולות עליו מדינות רבות — אלא הזהות המוחלטת כמעט בין עם והמון, בין אריסטוקראטיה וזהם העובד. לא המון מודרך לפנינו, אלא נושא היעוד הלאומי ומגשימו. מכווננו ומפעילו. סוף דבר, אם האיכות המיוחדת של הקיבוץ הלאומי היהודי היא שהכריעה במלחמה הערבית-יהודית זו, הרי בנו תלוי הדבר — במידה שהוא תלוי בנו — להוסיף ולטפחו כגורם שיתגבר על הכמות הערבית כל זמן שהיא אויבת למדינת ישראל. אולם עזה אמונתנו, כי התמדת הגורם הזה ופיתוחו, עתידים לסייע ולורזו את התהליך שבלעדיו אין תקומה לעם הערבי בכלל: הסתלקות מהלאומנות הפאשיסטית וחיווק רוח ההתחדשות החברתית. החיים במדינת ישראל — חיי עם ללא המון וללא המוניות — יבססו יותר ויותר את המדינה וישמשו בעונה אחת מופת מעלה ומעודד לעמים השכנים.

חברתיים מתקדמים אשר ידחו את שגעון הגדלות והתוקפנות המלחמתית של הלאומנים. הארצות הערביות נדחפות בכוח איתן לקראת שינויים יסודיים בכלכלה ובחברה. ממסקנה זו אין מנוס, אף על פי שהריאקציה השלטת עדיין יש בכוחה לדחות את ההפיכה שאין מנוס ממנה. במוקדם או במאוחר, כשם שנסתייעה בדלדול הגופני-נפשי של ההמונים עד כאן, כך היא עתידה להעזר בכל תכנית פיתוח ומימון אמריקנית, על מנת למנוע את התמרדות ההמונים בהדרכה סוציאליסטית או קומוניסטית. אכן, הנסיון הראה מה עלה למאות מיליוני הדולרים, שניתנו לצ'אן קאיי-שאק, והרי לא יימצא בר-דעת שיניח, כי מנהיגי הערבים נקיי-כפים יותר ממנהיגי הקומוניסטאן... העולם הערבי אין לו תקנה על דרך הלאומיות, אלא על דרך התיקונים החברתיים והכלכליים. כאן הוא עתיד להיפגש פגישת-אחים בגורם החברתי היהודי הכביר, אשר הוליד את המדינה היהודית. סוף-סוף הדבר המייחד את החברה היהודית בארץ, ואפילו לעומת ארצות התרבות העשירות, הוא הפיכת הפיראמידה החברתית המקובלת בעולם. אמנם בכל ארץ חדשה יש השפעה מכרעת לכוחות החלוציים, הכובשים והבונים. אולם בכל מקום הופכים כוחות אלו להאריסטוקראטיה החברתית והכלכלית של הארץ. כזאת קרה גם בארצנו בין שנות 1882—1914 כמעט. אולם מאז החלה העליה השנייה, וביחוד למן ראשית העליה השלישית ויסוד הסתדרות העובדים, התרחש כאן תהליך שאינו הולם שום דוגמה חברתית ידועה. תנועת הפועלים הארצישראלית ביטלה את מושג המוני העם בתורת הפן הרחב של